

УДК 342.6:343.125(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2022.02.080

Ковалевський А. В.,

старший викладач кафедри правової та спеціальної підготовки,
Територіально відокремлене відділення «Кам'янська філія
Академії Державної пенітенціарної служби», м. Кам'янське, Україна
ORCID: 0000-0002-1970-8768

ОСОБЛИВОСТІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ОСІБ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ З МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

У статті автор порушує проблематику злочинних діянь, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, особлива увага зосереджена на реалізації запобіжного заходу як тримання під вартою осіб, які вчинили злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, їх розміщення в установі, дотримання їх прав.

Ключові слова: запобіжний захід, тримання під вартою, розміщення з мотивів расової національної чи релігійної нетерпимості, ненависть, ворожнеча, категорії осіб, установа виконання покарань, слідчий ізолятор, пенітенціарна система.

Постановка проблеми. Україна як демократично-правова держава у 2014 році, підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, взяла на себе низку зобов'язань, головним з яких є врегулювання національного законодавства зі встановленими міжнародними стандартами з дотримання прав людини. Реалії сьогодення свідчать про гостру боротьбу зі злочинністю. Для реалізації відповідних зобов'язань значним звершенням було внесення змін до Кримінального кодексу України і започатковано інститут кримінального проступку. Вчені та практики все частіше б'ють на сполох про необхідність розроблення та впровадження заходів запобігання щодо виникнення, розвитку, ефективного проведення розслідувань тощо.

Такі діяння йдуть у супереч з положеннями міжнародного законодавства, зокрема ст. 1 Загальної Декларації прав людини, де зазначено, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства [1], ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних

свобод, де закріплено невід'ємне право громадян на рівність прав і свобод незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою [2].

На сучасному етапі розвитку вітчизняної науки вчені мало приділяють належної уваги питанню умов тримання при реалізації запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою расової, національної чи релігійної нетерпимості, що є важливим у питанні дотримання прав людини, в умовах ізоляції, подолання дискримінації у всіх її виявах та забезпечення особистої безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних учених приділили увагу кримінально-правовому, кримінологічному, криміналістичному, кримінальному процесуальному дослідженню цього питання. Так, наукова стаття А. В. Савченко присвячена впливу на кваліфікацію злочинів з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Предметом дослідження С. М. Алфьорова стала діяльність органів внутрішніх справ як суб'єкта запобігання злочинам, що вчиняється на ґрунті расової та етнічної ворожнечі. Дорош Л. В. досліджувала мотив расової, національної чи релігійної нетерпимості як кваліфікуючу ознаку злочинів проти життя та здоров'я особи. Созаньський Т. І. та Газдейка-Васелишин І. Б. у науковій праці здійснили пошук шляхів вирішення проблем, що виникають під час кримінально-правової характеристики злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості.

Пазнич Т. А. зосередила увагу на актуальності комплексного дослідження злочинів, що вчиняються з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості в аспекті методики їх розслідування. Цвіркун Н. Ю. акцентує увагу на актуальних проблемах правового забезпечення протидії кримінальним правопорушенням на ґрунті ненависті.

Мета статті – розглянути теоретичні аспекти реалізації запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно осіб, яких звинувачують у вчиненні кримінальних правопорушень за ознаками мотивів расової, національної чи релігійної нетерпи-

мости (ненависті); провести аналіз, виходячи з сучасних реалій умов тримання такої категорії осіб.

Виклад основного матеріалу. Норми Конституції України є своєрідним постулатом для людини, яка перебуває на території України. Відповідно до ст. 21 Конституції України всі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними і непорушними [3]. Будь-яка багатонаціональна держава стикається з таким негативним явищем як расова, національна чи релігійна ворожнеча (нетерпимість). Реалії сьогодення свідчать про зростання напруження в суспільстві з цього приводу, і як наслідок це призводить до вчинення кримінальних правопорушень (злочинів) на цьому ґрунті.

На нашу думку, на початку статті доцільно здійснити характеристику таким кримінальним правопорушенням (злочинам) та звернути увагу на їх ознаки.

Щодо ознак расової, національної й релігійної нетерпимості у сучасних учених немає єдності думок. Так, нетерпимість або ворожнеча можуть мати характер расової, національної або релігійної нетерпимості, що може проявлятися до певної соціальної групи. На думку В. К. Грищука, в основі расової, національної ворожнечі лежать антинаукові погляди про неповноцінність людей певної раси, національності, а релігійні ворожнечі – хибні уявлення про переваги одного віросповідання над іншим чи однієї конфесії над іншою всередині одного віросповідання [4, с. 168–169]. Вчена Т. Є. Леоненко, вивчаючи злочинність на релігійному ґрунті, переконана в тому, що серед причин вчинення кримінальних правопорушень (злочинів) існують недоліки політики держави в галузі вирішення міжконфесійних та етнічних суперечностей; ідеологічну і духовну кризу; утиск прав та інтересів окремих релігій [5, с. 104].

Вітчизняні науковці переконані, що расова, національна й релігійна нетерпимість може виражатися в істинному посиленні серед певних груп населення настроїв неприязні, у почутті сильної ворожнечі та огиди до інших етнічних або расових груп чи конфесій, приниженні позитивних якостей тієї чи іншої нації порівняно з іншими. Підбурювання до вигнання за межі України або переселення в інші її регіони представників відповідних

етнічних чи расових груп, розповсюдження матеріалів із завідомо неправдивими вигадками щодо таких груп, пропаганда расової, національної, релігійної винятковості або нетерпимості, наруга над певними історичними та культурними реліквіями національних меншин або титульної нації, заборона відзначення національних свят чи відправлення релігійних культів, знищення або пошкодження пам'ятників чи споруд, які являють собою релігійну або культурну цінність якої-небудь групи населення, примушують до відмови від своєї національності. Стосовно осіб, які скоїли кримінальні правопорушення (злочини), порушують кримінальне провадження. Для встановлення істини в кримінальному провадженні, виконання покладених на обвинуваченого процесуальних обов'язків та запобігання неправомірній поведінці обвинуваченого застосовуються запобіжні заходи.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) закріпив у ст. 176 загальні положення про запобіжні заходи. Виходячи з переліку, закріпленого в КПК України, найсуворішим запобіжним заходом є тримання особи під вартою [6]. На наш погляд, специфічністю цього запобіжного заходу є те, що:

- по-перше, він є винятковим запобіжним заходом і буде застосовуватися у випадку, коли інші не будуть дієвими;
- по-друге, є єдиним із запобіжних заходів, який ізолює особу від суспільства;
- по-третє, під час реалізації цього запобіжного заходу відбувається обмеження прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого;
- по-четверте, виконання цього запобіжного заходу покладається на заклади пенітенціарної системи України.

Таким чином, у ст. 4 Закону України «Про попереднє ув'язнення» визначено, що установами для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт, є слідчі ізолятори (далі – СІЗО) Державної кримінально-виконавчої служби України, гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України [7]. Головною метою попереднього ув'язнення є запобігання можливому ухиленню особи, взятої під варту від слідства та суду, перешкоджання далі займатися злочинною діяльністю.

Правильна організація установ пенітенціарної системи є запорукою дотримання принципів законності, справедливості, гуманізму, демократизму, поваги до прав і свобод людини. Так, у ст. 25 Конституції України зазначається: «Громадяни України мають рівні конституційні права й свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [3]. Підтвердження регламентованої норми Основного Закону ми знаходимо і в розділі 3 Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів, що затверджено наказом Міністерства юстиції України від 14.06.2019 р. № 1769/5, який розкриває правове становище ув'язнених та засуджених, які тримаються в СІЗО і зазначає, що ув'язнені та засуджені, яких тримають у СІЗО, користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених законодавством України і встановлених вироком суду (для засуджених). Обмеження прав, які застосовуються до ув'язнених та засуджених, мають бути мінімально необхідними для досягнення обґрунтованих цілей. Такі обмеження не можуть застосовуватись, якщо для ефективного досягнення поставлених цілей існує менше альтернативне обмеження [8]. Обмеження прав людини повинні зводитись до мінімуму та застосовуватись лише в крайньому випадку. Як ми бачимо із вищезазначеного, особам, до яких обрано запобіжний захід тримання під вартою, держава гарантує в повному обсязі дотримання їхніх прав та свобод. Надання будь-яких привілеїв або утискань категорично забороняється.

Забезпечення дотримання прав і свобод людини, знаходяться під вартою в місцях ізоляції, неможливо без додержання режимних вимог. Так, під режимом у СІЗО розуміється встановлені відповідно до законодавства порядок і умови тримання ув'язнених і засуджених та нагляду за ними.

У кожному СІЗО організовується розпорядок дня, розроблений відповідно до типового розпорядку дня ув'язнених і засуджених, яких тримають у СІЗО, що затверджується наказом начальника СІЗО та доводиться до відома ув'язнених і засу-

джених, а також персоналу СІЗО. Розпорядок дня, виготовлений друкарським способом, вивіщується в усіх камерах, виробничих майстернях та інших приміщеннях, де перебувають ув'язнені та засуджені [8].

Для забезпечення підтримання режиму в установі, на наше переконання, особлива увага повинна приділятися розміщенню та роздільному триманню осіб, взятих під варту. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про попереднє ув'язнення» здійснюється роздільне тримання у місцях попереднього ув'язнення. Метою роздільного тримання є захист ув'язнених від можливих посягань на їх життя чи запобігання вчиненню ними нового кримінального правопорушення та ін. Осіб, взятих під варту, розміщують у приміщеннях камерного типу з додержанням вимог ізоляції: 1) чоловіків окремо від жінок; 2) неповнолітніх окремо від дорослих; 3) засуджених окремо від ув'язнених. Деякі вчені вважають обумовленістю роздільного тримання етичні міркування. Ми повністю погоджуємося з таким твердженням науковців. На наше переконання, це пов'язано безпосередньо зі специфічністю установи, її багатофункціональністю, що полягає в триманні багатьох (окремих) категорій осіб у межах одного закладу як покамерно, так і в звичайних жилих приміщеннях.

Існують ще певні особливості розміщення інших категорій осіб, взятих під варту. Так, наприклад, взятих під варту співробітників кадрового складу розвідувальних органів України, працівників Державного бюро розслідувань та працівників Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України – окремо від інших осіб, які перебувають під вартою; осіб, обвинувачених або підозрюваних у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, як правило, окремо від інших осіб, які перебувають під вартою [7].

Важливою складовою під час розміщення осіб, взятих під варту, адміністрація установи, на нашу думку, повинна використовувати принципи диференціації, який полягає у визначенні категорії осіб, враховувати їх характеристики діянь, які вони скоїли (обмеження прав громадян за ознаками раси або кольору шкіри, образи почуттів людини, пов'язаних з релігійними переконаннями вираження у зневірі до них) та інше. Це пов'язано,

передусім, із захистом ув'язненого від розправи, збереження його прав і свобод. Для забезпечення особистої безпеки іншим ув'язненим та засудженим уникнення негативного фізичного, а також психологічного впливу стосовно фанатично налаштованих осіб, взятих від варту.

Висновки. Враховуючи сучасні тенденції пенітенціарної політики в Україні, при перебуванні таких осіб у слідчому ізоляторі (установі виконання покарань) персонал повинен бути обачливим та пильним під час поводження з ними, усвідомлювати їх життєві принципи, фанатичність, радикальність поглядів. Інакше кажучи, під час несення служби бути психологами, педагогами і вихователями, бути взірцем порядності, гуманності та справедливості, діяти тільки в рамках закону, не порушуючи при цьому норми професійної етики.

З метою вдосконалення законодавства пропонуємо внести певні зміни до Закону України «Про попереднє ув'язнення», а саме:

– додати окремим пунктом статті 8 Роздільне тримання у місцях попереднього ув'язнення *«взятих під варту осіб, що скоїли кримінальні правопорушення (злочини) з мотивів (на ґрунті) расової, національної чи релігійної нетерпимості окремо від інших осіб»*.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 02.05.2022).

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254 к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.05.2022).

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін.; за заг. ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., перобл. та доповн. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.

5. Леоненко Т. Є. Злочинність на релігійному ґрунті як сучасний напрямок кримінологічних досліджень. *Злочинність і протидія їй в*

умовах сингулярності: тенденції та інновації: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.) МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2021. С. 103–105.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 01.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.05.2022).

7. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII. Дата оновлення: 01.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text> (дата звернення: 02.05.2022).

8. Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України: затв. наказом М-ва юстиції України від 14.06.2019 р. № 1769/5. Дата оновлення: 22.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text> (дата звернення: 02.05.2022).

Kovalevskyi A.,

Senior lecturer of the Department of Legal and Special training,
Territorially Separate Branch “Kamianske Branch of the Academy
of the State Penitentiary Service”, Kamianske, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1970-8768

PECULIARITIES OF DETENTION OF PERSONS FOR CRIMINAL OFFENSES COMMITTED ON THE GROUNDS OF RACIAL, NATIONAL OR RELIGIOUS INTOLERANCE

The author considers the features of criminal offenses in the article, which are related to extremism based on a comprehensive analysis based on previous studies of national scientists in which there is no consensus on the signs of intolerance draws conclusions and characterizes such acts, identifies their individual characteristics.

Particular attention is paid to the detention conditions while realization of the preventive measures in the form of detention of such categories of persons accused of committing crimes on the grounds of racial, national or religious intolerance, which is important in the field of human rights, in isolation, overcoming discrimination against all its manifestations and ensuring personal safety.

The author emphasizes that the pre-trial detention centers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine are an institution for the implementation of a preventive measure in the form of detention, so considerable attention should be paid to the reception and placement of this category of prisoners. The article offers proposals for improving national legislation to allocate this category of persons to a separate group. It is concluded that attention is not paid enough to the personal safety of the personnel of penitentiary institutions. A

number of specific issues have been clarified, namely the recommendations of the personnel of penitentiary institutions in which such persons are detained. Personnel should be careful and vigilant in dealing with them, aware of their life directions, fanaticism, radical views of those under fire for committing criminal offenses based on racial, national or religious intolerance.

Key words: *pre-trial detention, detention on grounds of racial, national or religious intolerance, hatred, hostility, categories of persons, penitentiary institution, detention center, penitentiary system.*

References

1. The United Nations (1948), *Universal Declaration of Human Rights*: Declaration, General Assembly, New York.
2. Council of Europe (1950), *On the protection of human rights and fundamental rights*: Convention, Rome.
3. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
4. Boiko, A. M., Brych, L. P., Hryshchuk, V. K. and others (2010), “Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine”, *Legal thought*, Kyiv.
5. Leonenko, T. Ye. (2021), “Religious crime as a modern direction of criminological research”, *Crime and counteraction to it in the conditions of singularity*, Kharkiv, pp. 103–105.
6. Ukraine (2013), *Criminal Procedure Code of Ukraine: Code of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
7. Ukraine (1993), *On pre-trial detention*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
8. Ukraine (2019), *Rules of internal procedure of pre-trial detention centers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine*: approved by order of the Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv.